

KARELIA-AMMATTIKORKEAKOULU
Muotoilun koulutusohjelma

Susanna Prokkola

LOITSURUNOJEN VISUALISOINTI
KUVALLISEN TYPOGAFIAN KEINAIN

Opinnäytetyö
Toukokuu 2016

OPINNÄYTETYÖ
Toukokuu 2016
Muotoilun koulutusohjelma

Sirkkalantie 12 A
80100 JOENSUU
050 311 6317

Tekijä
Susanna Prokkola

Nimeke
Loitsurunojen visualisointi kuvallisen typografian keinoin

Tiivistelmä

Opinnäytetyössä etsittiin ilmaisutapaa, jossa kuvitus ja teksti yhdistyvät saumattomaksi kokonaisuudeksi. Opinnäytetyön materiaalina on käytetty vanhoja suomalaisia loitsurunoja. Tavoitteena oli tukea visuaalisesti loitsujen sanomaa ja samalla säilyttää tekstin luettavuus.

Opinnäytetyön toteutustapana on kuvallinen typografia. Typografisten valintojen, kuten kirjaintyyppien, tekstin sommittelun ja typografisten kontrastien, avulla on pyritty ilmaisemaan loitsun sävyä ja lausuntatapaa. Kuvitukselliset elementit kertovat loitsujen sisällöstä ja maailmankuvasta. Opinnäytetyössä on perehdytty typografian lisäksi kuvan ja tekstin suhteeseen, luettavuuden haasteisiin sekä loitsujen sisältöjen tutkimukseen.

Työssä on toteutettu kuusi loitsuteosta, jotka edustavat lausuntatavaltaan ja tarkoitusperriltään erilaisia loitsutyyppisiä. Jokainen loitsu on oma itsenäinen teoksensa, joiden visuaaliset ja typografiset ratkaisut on mietitty juuri kyseisen loitsun kannalta. Teokset perustuvat tekijän omiin tulkintoihin loitsujen sävystä ja sisällöstä, tietopohjaan nojautuen.

Kieli
suomi

Sivuja 36

Asiasanat
typografia, kuvallinen typografia, kuvitus, luettavuus

THESIS
May 2016
Degree Programme in Design

Sirkkalantie 12 A
80100 JOENSUU
FINLAND
+358 50 311 6317

Author
Susanna Prokkola

Nimeke
Visualising Old Finnish Spells by Using Illustrative Typography

Abstract

The goal of the study was to seek for a way of expression that seamlessly combines illustration and text. Old Finnish spells are used as a material of this study. The aim was to both visually express the message of the spells and maintain their readability.

Compositions are implemented by means of illustrative typography. Typographic choices like typefaces, layout of the text and typographic contrasts are employed to express the tone and recitation of the spells. Illustrative elements represent the contents and world view behind the texts. In addition to typography, the study discusses the relation of the image and text, challenges of readability and scientific research concerning the spells.

The designer has created six compositions that represent different types of spells. Each composition is an independent piece of design. The visual and typographic choices are selected to fit the characteristics of the spell at issue. Compositions reflect the designer's own rendering of the tone and contents of the spells, based on the ethnological research literature concerning the Finnish spells.

Language
Finnish

Pages 36

Asiasanat
typography, illustrative typography, illustration, readability

Sisältö

1 Johdanto	5
2 Viitekehys ja työn lähtökohdat.....	6
2.1 Viitekehys	6
2.2 Lähtökohdat: työn rajaus ja määrittely	7
2.3 Tekijänoikeuskysymykset	11
3 Loitsujen luonteesta	12
4 Typografia visuaalisen ilmaisun keinona.....	14
4.1 Typografian kielellisten ja kuvallisten ulottuvuuksien määrittelyä.....	14
4.2 Typografian suhde puhuttuun ja kirjoitettuun kieleen	17
4.3 Kielen ja kuvan suhde.....	19
4.4 Luettavuus	20
5 Loitsurunoja kuvallisen typografian keinoin.....	21
5.1 Prosessista yleisesti.....	21
5.2 Ystävällisessä sävyssä esitetyt loitsut: maanittelu ja rukous.....	23
5.3 Olemuksen kuvaaminen: syntyloitsu	29
5.4 Käskevä loitsu: manaus	31
5.5 Väkevä loitsu: luonnon nostatus ja apuvoimien hakeminen	33
6 Pohdinta.....	35
Lähteet.....	37

1 Johdanto

*Kuin silloin sanottanehen,
miten tutkaeltanehen,
kun aika tosin tulevi,
hätäpäivä päälle saapi?*

Kiinnostus suomalaista kansanuskoa ja loitsuperinnettä kohtaan tuntuu jälleen olevan nousussa. Viime vuosina on julkaistu uutta kansantajuista, tutkimukseen perustuvaa kirjallisuutta näistä aiheista, mm. Henni Ilomäen teos Loitsun mahti ja Risto Pulkkisen teos Suomalainen kansanusko. Lisäksi aihe on ollut esillä mediassa.

Omassa kirjahyllyssäni on jo jonkin aikaa lojunut teos Suomen kansan muinaisia loitsurunoja, joka on kattava kokoelma eri puolilta Suomea kerättyjä loitsuja. Olen selaillut teosta usein, mutta loitsujen ymmärtäminen on tuntunut lähes mahdottomalta. Teksti on omituista, vanhahtavaa kieltä, kielikuvat hankalia ja sisältö lähes käsittämätöntä. Vasta Ilomäen ja Pulkkisen teokset luettuani näiden loitsurunojen merkitykset alkoivat avautua. Jäin pohtimaan, olisiko mitään muita mahdollisuuksia selittää loitsujen sisältöä kuin selittävä teksti. Auttaisiko kuvitus vai voisiko se huomion sivuun itse loitsusta? Voisiko pelkkä tekstin ulkoasu kertoa enemmän ja syventää lukukokemusta? Voisivatko kuva ja teksti sulautua yhteen nähtäväksi, luettavaksi ja loitsujen lausumistapaa jäljitteleväksi kokonaisuudeksi?

Tässä opinnäytetyössä olen perehtynyt typografian keinoihin ja etsinyt ilmaisutapaa, jossa teksti ja kuvitus lomittuvat saumattomaksi kokonaisuudeksi. Toteutustavan määrittelen kuvalliseksi typografiaksi, vaikka töissä on paljon myös puhtaasti kuvituksellisia elementtejä. Pääpaino on kuitenkin typografiassa: typografisissa valinnoissa, jotka tukevat visuaalisesti tekstin sanomaa. Johtoajatuksena on luoda loitsuteksteistä kuvia, jotka kertoisivat lukijalle loitsun sisällöstä enemmän kuin pelkkä teksti. Toisaalta tavoitteena on säilyttää tekstin luettavuus, jotta loitsut eivät muuttuisi pelkästään katsottaviksi kuviksi.

Opinnäytetyö on ensisijaisesti henkilökohtaisen oppimisen prosessi, eikä työssä syntyviä kokonaisuuksia ole tarkoitus julkaista laajemmin. Henkilökohtaisena tavoitteenani on kehittää omaa typografista osaamistani ja ilmaisuni. Loitsujen kuvalliset ja typografiset valinnat ovat omia tulkintojani. Ne perustuvat mm. edellä mainittuihin Ilomäen ja Pulkisen teoksiin sekä omiin mielikuviini loitsujen luonteesta.

2 Viitekehys ja työn lähtökohdat

2.1 Viitekehys

Työn viitekehys rakentuu aiheen sisällöstä, omasta ilmaisustani ja tulkinnoistani sekä ilmaisukeinoksi valitsemastani typografiasta. Näistä muodostuu työn tavoite: luettava ja katsottava loitsu (kuva 1).

Kuva 1. Viitekehys.

Viitekehyksessä ovat ensinnäkin loitsut sinänsä: niiden sisältö, tarkoitus ja niihin liittyvä maailmankuva. Nämä ohjaavat tulkintojani ja visuaalisia ratkaisujani. Pyrin ilmaisemaan loitsujen sävyä ja avaamaan loitsun sisältöä ja/tai sen taustalla olevaa maailmankuvaa.

Kirjalliseen muotoon tallennetut loitsut eivät anna viitteitä niiden esitystavasta, eivätkä kerro tarkemmin myöskään mielikuvista, joita alkuperäisellä loitsijalla on loitsun sisällöstä ollut. Näin ollen oma ääneni, niin visuaalinen ilmaisu kuin ajatus siitä, miten loitsu lausuttaisiin, ovat keskeinen osa työn viitekehystä.

Graafisen suunnittelun kannalta viitekehyksen keskeisin osa on typografia, jonka valitsin ensisijaiseksi keinoksi ilmaista loitsuja. Työssä liikutaan koko ajan kuvallisuuden ja tekstuaalisuuden välimaastossa, mikä osoittautui myös suurimmaksi haasteeksi työn toteutuksessa. Tavoitteenani oli säilyttää loitsutekstien luettavuus, mikä aiheutti niin ikään haasteita toteutukselle. Toteutustapa koettelee väistämättä luettavuuden rajoja ja työssä oli tehtävä kompromisseja sekä luettavuuden kustannuksella että sen puolesta.

2.2 Lähtökohdat: työn rajaus ja määrittely

Koska opinnäytetyölläni ei ole toimeksiantajaa, määrittelin itse työni tavoitteet ja rajauksen. Kuvassa 2 on sivu Suomen kansan muinaiset loitsurunot -teoksesta. Teoksessa kaikki loitsut on taitettu samalla tavalla. Teknisesti tekstiä on helppo lukea, mutta sisällön ymmärtäminen on hankalaa. Nykylukijan ongelmana on se, että teksti on täynnä kielikuvia ja viittauksia maailmaan ja maailmankuvaan, joka on meille nykyajan ihmisille jo lähes tuntematon. Teksti suorastaan huutaa rinnalleen kuvitusta (tai selittävää tekstiä), joka avaisi loitsujen tarkoitusperiä.

Kuva 2.

Sivu teoksesta *Suomen kansan muinaisia loitsurunoja*. Näköispainos vuonna 1880 julkaistusta alkuperäisteoksesta.

Loitsut ovat alun perin suullista ilmaisua, jonka sävystä teoksen teksti ei myöskään pysty kertomaan. Rivit ja välimerkit kyllä tauottavat tekstiä, mutta muita viitteitä lausuntatavasta teksti ei lukijalle anna. Kalevalamittaisina kaikki loitsut voisi laulaa Vaka vanha Väinämöinen -nuotilla, riippumatta siitä, miten alkuperäiset loitsijat olivat loitsunsa lausuneet.

Aloin pukea ajatustani visuaalisemmasta esitystavasta kuvaksi ja samalla kokeilla, miten onnistuisin teknisessä toteutuksessa. Valitsin ensimmäiseen kokeiluun oravanpyytäjän loitsun, joka on luonteeltaan metsänhaltijaa maanitteleva, saalisonnea varmisteleva loitsu (kuva 3). Tässä loitsussa, kuten monissa miesten käyttämissä metsästysloitsuissa, on lähes eroottisia piirteitä: naispuoliseksi ajateltua metsänhaltijaa puhutellaan simasuuksi ja tätä pyydetään avaamaan aitan ovet. Loitsun sävy ei siis ole uhkaava eikä vaativa, pikemminkin liehittelyä ja maanittelevaa.

Kuva 3. Ideasta kuvaksi. Oravanpyytäjän loitsu.

Tyypillinen piirre varsinkin metsästysloitsuissa on kiertoilmausten käyttäminen saalista. Tässä loitsussa vasta viimeisissä säkeissä käy ilmi, että kyse on oravista. Kiertoilmauksia on käytetty useita: viitatuholoinen, korpikumpuloinen, kävynpurija ja sinivilla. Myös yhteys metsästyksen voi jäädä lukijalta ymmärtämättä, sillä pyytöpäivät ja ajelenta-ajat eivät ole sellaisia sanoja, joita nykypäivän ihminen käyttäisi. Tutumpi metsästyksen liittyvä vihje tulee sekin vasta viimeisessä kappaleessa, jossa puhutaan nuolesta.

Kuvassa on tehty kolmenlaisia sisällöllisiä valintoja: typografisia, kielellisiä ja kuvallisia. Typografisia valintoja ovat antiikvan ja groteskin yhdistäminen sekä itse kirjaintyytit. Typografisilla valinnoilla halusin sekä tuoda tekstiin rytmiä että ilmaista omaa mielikuvaani loitsun sävystä. Kielelliset valinnat liittyvät tekstin esitystapaan: missä kohtaa tekstissä on taukoja, mitkä kohdat tekstistä korostuvat ja missä sävyssä yksittäinen sana, simasuu, lausutaan. Kuvalliset valinnat kertovat loitsun aiheesta ja sisällöstä. Tekstissä viittaus oravaan tulee vasta loitsun lopussa, tekemästani kuvasta mielikuva metsästyksestä ja saaliista käy selville yhdellä katsomisella. Tavallinen tapa alkaa lukea vasemmasta yläkulmasta alkaen mahdollisesti myös kuvakertomuksen, jossa oksalla istuva orava päätyy lopulta metsämiehen saaliiksi. Oksa muuntuu loitsuksi, joka sitoo oravat metsämieheen ja samalla ohjaa lukijaa liikkumaan kappaleesta toiseen.

Opinnäytetyön jatkon kannalta seuraava vaihe oli määrittellä tarkemmin, mistä näkökulmasta alan työstää uusia loitsuja. Loitsujen klassinen ryhmittely jakaa ne karkeasti neljään eri tyyppiin: manauksiin, rukouksiin, kertoviin loitsuihin ja syntyloitsuihin. Henni Ilomäki lisää tähän ryhmittelyyn myös puhuttelut: tervehdykset ja maanittelut. Ilomäki kuitenkin toteaa, että loitsujen ryhmittely ei ole yksiselitteistä, sillä esimerkiksi pitkä loitsu voi alkaa luonteeltaan rukouksena, mutta päättyä manaukseksi. (Ilomäki 2014, 36.) Omassa työssäni päädyin valitsemaan viittä eri sisältötyyppiä edustavat loitsut: maanittelun (pyyntiloitsut), rukouksen/tervehdyksen (löylyn sanat), alkuperän toteamisen (korpin synty), manauksen (hammastaudin parannus) ja loitsijan omien taikavoimien kohottamisen (luonnon nostatus ja apuvoimien hakeminen).

Lähtökohtanani oli myös se, että jokainen loitsu on oma itsenäinen teoksensa eikä töiden tarvitse muodostaa toisiinsa sopivaa sarjaa. Tämä mahdollisti puhtaasti loitsujen sisällön kannalta sopivien typografisten tehokeinojen, kirjaintyyppien ja kuvitusratkaisujen valitsemisen. Lisäksi määrittelin, ettei teosten tarvitse tyyllisesti viitata alkuperäisten loitsujen syntyäikään, vaan ne ovat omaa ilmaisuani tässä ja nyt.

Eräs asia, jota en määritellyt missään vaiheessa prosessia oli käyttökohde eli olisivatko työt tarkoitettu esimerkiksi kirjan sivuille, postikortiksi tai julisteeksi. Tavallisesti tämä on graafisen suunnittelijan työssä keskeinen lähtökohta rajaten mm. töiden kokoa. Opinnäytetyön kirjoitusvaiheessa havaitsin, että minun olisi kuitenkin kannattanut ottaa huomioon opinnäytetyön raportin sivukoko. Esimerkiksi kappaleessa 5.4 esitelty manus on tehty normaalia sivukokoa leveämmäksi ja työ kärsii pienentämisestä.

2.3 Tekijänoikeuskysymykset

Loitsut ovat kansanperinnettä, joka lähtökohtaisesti on tekijänoikeuksista vapaata materiaalia. Kansanperinteestä on lähes mahdoton nimetä tekijöitä ja omistussuhteita, jotka voisivat olla tekijänoikeuden perusteina. Esimerkiksi Kallialan katsotaan olevan yhteistä kansallista omaisuutta, vaikka alkuperäinen runoaineisto onkin tallennettu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoihin. (Tanssiteatteri MD 2016.) Sama koskee loitsuperinnettä ja mahdollistaa loitsujen käyttämisen tässä työssä omien teosteni materiaalina. Alkuperäisten loitsujen esittäjien tekijänoikeuden suoja-aika on kulunut, samoin kokoomateoksen suoja-aika. Varmistin tekijänoikeuskysymyksen myös suoraan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta, josta ohjeeksi annettiin viitata mahdollisimman tarkasti alkuperäislähteeseen. Tähän työhön olen poiminut loitsuesimerkit painetusta teoksesta ja loitsujen tarkat lähdetiedot löytyvät lähdeluettelosta.

Vaikka loitsut ovat periaatteessa tekijänoikeudetonta materiaalia, olen työn edetessä pohtinut tiettyjä eettisiä kysymyksiä niihin liittyen. Olen päätenyt muuttamassa loitsussa muuttamaan alkuperäisen loitsun kieliasua. Oravanpyytäjän

loitsussa olen mm. muuttanut säkeen *Ava auki aitan ukset* muotoon *Avaa auki aitan ukset* ja apuvoimien hakemisloitsussa *miehen kuulun kumppaliksi* muotoon *miehen kuulun kumppaniksi*. Taikavoimien kohottamisloitsu myös yhdistää kaksi eri loitsua yhteen kuvaan. Päädyin näihin ratkaisuihin, koska katson tässä työssä uusintavani kansanperinnettä ja luovani oman version loitsuista. Myös alkuperäisistä loitsuista on tallennettu useita eri versioita, joiden kieliasu on osittain vaihteleva.

3 Loitsujen luonteesta

Loitsut, kuten muukaan suomalainen vanha kansanrunous, ei ole tehty kirjoitettavaksi eikä kirjasta luettavaksi vaan lausuttavaksi ja (maagiseen todellisuuteen kuuluvan tahon) kuultavaksi. Loitsut ovat keskustelua yliluonnollisen todellisuuden kuten haltijoiden, hiisien tai taudinaiheuttajien kanssa. (Ilomäki 2014, 9.) Loitsuja on ollut monenlaisia, lyhyistä tervehdyksistä ja käskyistä pitkiin, monipolvisiin lukuihin. Erityisesti itäisessä kulttuuripiirissä loitsut olivat usein kalevalamittaista runoutta, ja runoina ne on myös arkistoihin tallennettu. (Ilomäki 2014, 35.)

Loitsuja käytettiin lähes kaikissa elämäntilanteissa: saunaan mennessä, metsälle lähdetessä, tavanomaisissa kodin askareissa ja vaivoja parantaessa. Loitsujen esitystavoissa on ollut yhtä lailla variaatiota. Loitsuja on esitetty joskus hiljaa mumisten, joskus hurjana huutaen, joskus laulaen, joskus nöyrästi puhutellen. Loitsujen esitystavan kuvauksissa on kerrottu myös niihin liittyneen eleitä ja muita taikamenoja. (Iisakkila 2007, 8–12, 18–19; Ilomäki 2014, 51–52.) Varsinaisia loitsuesityksiä on tallennettu huomattavasti vähemmän kuin loitsutekstejä. Useimmat esitykset ovat myös selvästi myöhäisemmältä ajalta kuin kansanperinteen kerääjien tallentamat tekstit. Oman työni inspiraationa olen käyttänyt myös Ylen elävän arkiston verkkosivuille koottuja äänitteitä ja videoita loitsuista (Yle elävä arkisto 2016).

Loitsujen kieli poikkeaa tavanomaisesta kielestä. Se on sanastoltaan metaforista, sisältäen paljon kielikuvia ja kiertoilmauksia. Loitsut perustuvat ennen kaikkea sanan voimaan, loitsusanojen sisältämään "väkeen" ja siihen, että loitsijalla oli voimaa ottaa sanojen väki käyttöönsä. Loitsujen sanat olivat merkityksellisiä, sillä sanojen uskottiin olevan todellisessa yhteydessä kohteeseensa. (Siikala 1999, 64.) Todellisessa loitsimistilanteessa loitsun uskottavuus oli tärkeämpää kuin sen pilkuntarkka sanallinen muoto. Loitsijalla oli myös tietty vapaus muunnella ja yhdistellä loitsuja. (Ilomäki 2014, 10–21, 43.)

Loitsut näyttäytyvät minulle sanan muotoon puettuna visualisointina. Loitsujen tavoite ei ole ollut kuvata todenmukaisesti jotain ilmiötä tai asiaa, vaan kietoa sanoilla verkko tämän- ja tuonpuoleisen todellisuuden välille, loitsijan mielessä olevan tahtotilan saavuttamiseksi. Loitsujen luonne esittäjänsä tahtotilan mukaan muuntuvana esityksenä ja ilmaisuna antaa opinnäytetyössäni mahdollisuuden leikitellä säkeillä ja sanoilla sekä hahmottaa niistä visuaalisia kokonaisuuksia.

Suomen kansan käyttämät loitsut ovat syntyneet ja eläneet kaukaa esikristilliseltä ajalta pitkälle 1900-luvun puolelle saakka. Niiden sisällössä näkyikin viitteitä niin varhaisesta shamanistisesta muinaisuskosta, maatalousyhteiskunnan kansanuskosta kuin kristinuskostakin. (Ilomäki 2014, 31–34.) Päivittäisiin askareisiin ja elinkeinoihin liittyvät loitsut ovat olleet yleisesti tunnettuja. Osa loitsuisista taas oli sellaisia, joita osasivat vain harvat, tietäjät ja parantajat. Tietäjiä ja parantajia tarvittiin ratkaisemaan sellaisia vaikeita arjen ongelmia, joihin tarvittiin "väekkäämpää" osaajaa. (Ilomäki 2014, 15–16.)

4 Typografia visuaalisen ilmaisun keinona

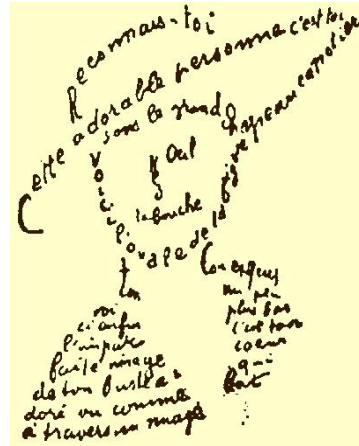
4.1 Typografian kielellisten ja kuvallisten ulottuvuuksien määrittelyä

Typografian määritelmässä painottuu perinteisesti kirjainmuotoilun näkökulma ja tekstilähtöisyys. Termillä viitataan yleensä kirjaintyyppeihin ja niiden muotoiluun sekä laajemmin tekstin sommitteluun. Markus Itkonen on määritellyt typografian tekstin valmistamiseksi tai sen muotoiluksi valmiilla kirjaimilla (Itkonen 2012, 11). Itkonen jättää omassa määritelmässään käsin piirretyt ja kirjoitetut kirjaimet typografian määritelmän ulkopuolelle.

Robert Bringhurst puolestaan määrittelee typografian ammattitaidoksi (*craft*), jonka avulla puetaan kieli visuaaliseen muotoon ja annetaan sille näin uusi, itsenäinen olomuoto. Bringhurst toteaa, että vaikka typografialla on yhteinen rajapinta sekä kirjalliseen ilmaisuun että graafiseen suunnitteluun, se ei itsessään sisälly kumpaankaan. (Bringhurst 2015, 11.)

Teknologinen kehitys on merkittävästi laajentanut suunnittelijoiden mahdollisuuksia hyödyntää typografiaa ilmaisukeinona. Typografian välineellinen määritelmä kirjapainotaitona tai painoasuna on liian ahdas, kun käyttöalue on laajentunut erilaisiin digitaalisiin medioihin. (Brusila 2002, 84.) Typografia onkin graafisten suunnittelijoiden käsissä liikkunut yhä enemmän kohti kuvallisuutta.

Typografialla on suhde niin puhuttuun kieleen, kirjoitettuun kieleen kuin kuviinkin. Määritelmät, normit ja kategoriat vaihtelevat sen mukaan, mistä näkökulmasta typografiaa lähestytään. Näkökulmaeroa havainnollistavat kuvarunot ja kalligrammit (kuvat 4 ja 5), jotka ovat omalla tavallaan lähellä omia loitsuteoksiani. Kuvarunolla tarkoitetaan runoa, jonka säkeet tai säkeistöt on järjestetty muotoon, joka visuaalisesti muistuttaa runon käsittelemää aihetta (Tieteen termipankki 2015a). Kalligrammi on kuvarunon vieruskäsite, joka niin ikään tarkoittaa kuvan muotoon tehtyä kirjoitusta, yleensä runoa (Tieteen termipankki 2014). Vastaavia käsitteitä ovat myös *visual poetry* tai *concrete poetry*, jotka molemmat tarkoittavat tekstin sommittelua kuvan muotoon.

Kuvat 4 ja 5. Kuvaruno ja kalligrammi. Vasemmalla peura ja koira teoksesta *Haggadah for Passover*, Saksa n. 1460 ja oikealla Guillaume Apollinainen kalligrammi *Reconnais-toi* vuodelta 1915.

Tarkkaan ottaen monet kuvarunot ja kalligrammit eivät kuitenkaan täytä vaikkapa Itkosen määritelmää typografiasta. Esimerkiksi Apollinainen kalligrammi koostuu käsin kirjoitetusta tekstistä, jonka Itkonen rajasi oman määritelmänsä ulkopuolelle. Internetin kuvahaku edellä mainituilla termeillä antaa paljon tuloksia, joissa sanat on järjestetty kuvan muotoon, mutta muita typografisen ilmaisun keinoja niissä ei ole juurikaan hyödynnetty. Tällaisina kuvarunot kuuluvat pikemminkin Bringhamin mainitseman kirjallisen ilmaisun piiriin. Toisaalta internetin kuvahausta löytyy myös mittava määrä kuvataiteilijoiden ja muotoilijoiden tekemiä teoksia, joissa niin ikään on teksti sommiteltu kuvan muotoon (kuva 6). Nämä puolestaan eivät välttämättä ole Bringhamia lainaten "kielen pukemista visuaaliseen muotoon", vaan yksittäisten sanojen tai kirjainten käyttämistä kuvan osina.

Kuva 6. Googlen kuvahaun tuloksia hakusanoilla *typography image*.

Kai Mikkonen on teoksessaan *Kuva ja sana* käsitellyt laajasti erilaisia kuvan ja sanan vuorovaikutusta koskevia tutkimuksia ja näkökulmia sekä taiteiden että tieteiden alalta. Hän toteaa, että termistö vaihtelee näkökulman mukaan. Esimerkiksi kuvaruno on runoilijan kirjoittamana on konkreettista tai visuaalista runoutta, kuvataiteilijan vastaava tuotos taas on käsitetäidettä. (Mikkonen 2005, 15, 49.) Graafisen suunnittelijan käsistä lähteneestä teoksesta puhuttaisiin ehkä kuvallisena typografiana.

Graafisen suunnittelun näkökulmasta tarkasteltuna vaikuttaa siltä, että typografian kuvallisiin ulottuvuuksiin viittaava terminologia ei ole kovin vakiintunutta. Tässä työssä käytän termiä kuvallinen typografia, jota vastannee englanniksi termi *illustrated typography* tai *illustrative typography*. Rinnakkaistermi on myös ilmaiseva typografia, jota on käyttänyt ainakin Juha Tahvonen (1998, 55) artikkelissaan *Verkkojulkaisun typografia*.

Kuvallinen typografia voidaan määritellä tekstin käyttämiseksi niin, että se muistuttaa enemmän kuvaa kuin tekstiä. Tekstin ei ole välttämättä tarkoituskaan olla luettavaa tai informatiivista (kuvat 7 ja 8). (Karelia-ammattikorkeakoulu 2016.)

Typografian muuttuminen kuvallisempaan suuntaan on tapahtunut samaan aikaan, kun kirjallisen ja kuvallisen viestinnän määrä on kasvanut. Kirjoitetun kielen puutteellisesta kyvystä ilmaista tunnetiloja ovat seuranneet esimerkiksi hymiöt, joiden avulla keskustelupalstoilla yritetään sävyttää tekstiä. Myös lukuisten fantasia-kirjaintyyppien voi ajatella vastaavaan tarpeeseen välittää enemmän informaatiota kuin mihin pelkkä kirjaimisto merkkijärjestelmänä pystyy.

Typografia on myös kokoelma muotoja, joita pystytään tulkitsemaan kuten kuviakin. Kirjaintyyppien luonne, esimerkiksi niiden pyöreys tai kulmikkaus, väri, kirjainlajin tai leikkauksen valinta voivat luoda mielikuvia vaikkapa feminiinisyydestä tai maskuliinisuudesta, vanhanaikaisesta tai modernista, pehmeästä tai kovasta. Osa näistä merkityksistä voi olla hyvinkin pysyviä, osa taas syntyy historiallisista ja kulttuurisista yhteyksistä ja ne voivat myös muuttua. Esimerkiksi jokin tietyssä hetkessä moderniksi mielletty kirjasin saattaa hyvinkin nopeasti "kulua loppuun" ja saada päinvastaisen merkityksen. (Brusila 2002, 84–87.)

Kirjainten muotojen lisäksi typografia viestii kontrastien avulla. Suurikokoinen teksti on äänekkäämpää kuin pieni, tekstin harvennus voi muuntua lukijan mielessä muuta tekstiä hitaammin lausutuksi kohdaksi, väri-, vahvuus- ja muoto-contrastit luovat painotuksia, arvottavat elementtejä ja jäsentävät kokonaisuutta. Typografisten kontrastien käyttämiselle täytyy tämän takia olla myös perustelu syy: koska lukija tulkitsee ne joka tapauksessa sisällöllisiksi valinnoiksi, perusteluksi ei riitä vain se, että se näyttää hyvältä. (Rantanen 2007, 105–110.)

Typografia voi siis tukea tekstin sanomaa tai tuoda siihen uusia piirteitä. Toisaalta typografiset valinnat voivat tehdä viestistä myös ristiriitaisen. Riitta Brusila toteaa, että typografisilla valinnoilla suunnittelija osallistuu tekijänä siihen prosessiin, jossa teksti saa lopulliset merkityksensä. (Brusila 2002, 84.)

Tämä tarkoittaa samalla sitä, että tekstin ulkoasun suunnittelijan täytyy ymmärtää myös tekstin sisältö, jotta typografinen ilmaisu olisi tehokasta ja viestisi oikeita asioita. Artikkelissaan *Graafisen suunnittelijan toinen kieli* Jorma Hinkka toteaa, että graafisen suunnittelun kentällä typografian rooli on suuntautunut enemmän kuvalliseen suuntaan, kun taas typografia kielellisen ilmaisun keinona

on ollut pikemminkin kirjailijoiden hallitsema taito. Hinkan mielestä graafisten suunnittelijoiden suhde tekstiin on ongelmallinen, mikä näkyy myös alan termistöissä. Graafisesta suunnittelusta puhutaan visuaalisena kommunikaationa tai kuvallisena viestintänä, vaikka uusien medioiden kehittyminen edellyttäisi suunnittelijoilta yhä enemmän ymmärrystä myös sanallisesta ilmaisusta. Hinkka painottaa, että sanan pitäisi olla kuvan ohella graafisen suunnittelijan toinen kieli. (Hinkka 2002, 120–123.)

4.3 Kielen ja kuvan suhde

Typografian teoriakirjallisuus harvemmin käsittelee typografian kuvallisia ulottuvuuksia tai tekstin suhdetta kuvaan. Kielen ja kuvan suhdetta onkin pohdittu enemmän kirjallisuuden ja taiteentutkimuksen alalla sekä käytännönläheisesti taittotyötä käsittelevissä teoksissa.

Kuva on viestintäväline siinä missä tekstikin ja yhdessä ne ovat parhaimmillaan enemmän kuin osiensa summa. Kuvan ja tekstin yhdistämisen tehokkuus perustuu siihen, että ne viestivät samaa asiaa, mutta eri tasoilla. Teksti vetoaa usein järkeen, kuva taas tunteisiin. (Rantanen 2007, 18–19.) Teksti voi kuvailla muttei kuvata. Kuvan heikkous taas on abstrakteista asioista viestiminen ja se, että kuvan välittämän viestin tulkinta syntyy täsmällisesti vasta vastaanottajan päässä.

Lukeminen ja katsominen ovat myös prosesseina erilaisia. Lukeminen edellyttää aina tietoista ajattelua ja sitä ohjaavat tietyt sovitut käytännöt kuten lukemisen suunta. Kuvassa havaittavat asiat taas ovat olemassa "itsestään", vaikka toisaalta kuvan merkitys katsojalle syntyy kulttuurisista yhteyksistä. Katsomisprosessi myös etenee selvästi eri tavalla kuin lukeminen: tutkimuksissa on havaittu, että katsojat haarukoivat kuvakenttää aluksi epäsäännöllisesti edestakaisin, kunnes havainnot alkavat keskittyä katsojaa eniten kiinnostaviin kohtiin. (Mikkonen 2005, 25–26.)

Kai Mikkonen viittaa teoksessaan ruotsalaisen tutkijan Hans Lundin jaotteluun kielellisten ja kuvallisten merkkien yhteistyön mahdollisuuksista. Yhdistelmässä kuva ja sana muodostavat kokonaisuuden, esimerkiksi kuvarunon. Kuvan ja sanan yhdentymistä ovat esimerkiksi typografia (kirjainmuotoiluna) tai kuvakirjoitus. Muunnoksia puolestaan ovat tapaukset, joissa teksti vain viittaa kuvaan tai kuva tekstiin. Esimerkkeinä elokuvaa tulkitseva romaani tai kirjallisuuteen perustuva elokuva. (Mikkonen 2005, 21–22.)

Ikonoteksti on kirjojen kuvituksen ja kuvakirjojen tutkimuksessa kehitetty termi, jolla viitataan erityisesti kirjallisuuteen, jossa kuva ja sana yhdistyvät saumattomasti. Ikonotekstin ominaisuuksiin kuuluu, että jos teoksesta poistetaan yksi elementti, teos ei enää ole sama. (Mikkonen 2005, 48–50; Tieteen termipankki 2015b.) Ikonoteksteiksi luokiteltavien teosten tulkinta edellyttää sekä lukemista että katsomista. Mikkonen kuitenkin painottaa, että kuvan ja tekstin ero on usein keinotekoinen. Kuva voi kiinnittää huomiota johonkin tiettyyn kohtaan tekstissä ja vaikuttaa näin sen ymmärtämiseen. Teksti puolestaan ohjaa ja laajentaa kuvan katsomista. (Mikkonen 2005, 56.)

4.4 Luettavuus

Silloin kun kyse ei ole typografiasta kuvallisena ilmaisuna, typografian keskeisiä tehtäviä on luettavuus. Englannin kielessä luettavuudelle on kaksi eri termiä, *readability* ja *legibility*. Legibility viittaa kirjaintyyppin visuaalisiin ominaisuuksiin, esimerkiksi siihen kuinka hyvin kirjaimet ovat erotettavissa toisistaan. Readability taas viittaa tekstin kokonaisuuksiin, mm. palstajakoon, rivi- ja sanaväleihin. (Brusila 2002, 90.) Molemmissa on tiettyjä sääntöjä ja lainalaisuuksia. Osa lainalaisuuksista liittyy ihmisen fyysisiin ja psykologisiin ominaisuuksiin, kuten kykyyn hahmottaa ja aistia ympäristöä. Osa lainalaisuuksista on kulttuurisidonnaisia, vakiintuneita tapoja, jotka ovat syntyneet aikojen saatossa. Tällaisia ovat esimerkiksi lukemisen suunta, jopa tapa aloittaa lause isolla alkukirjaimella ja päättää se pisteeseen.

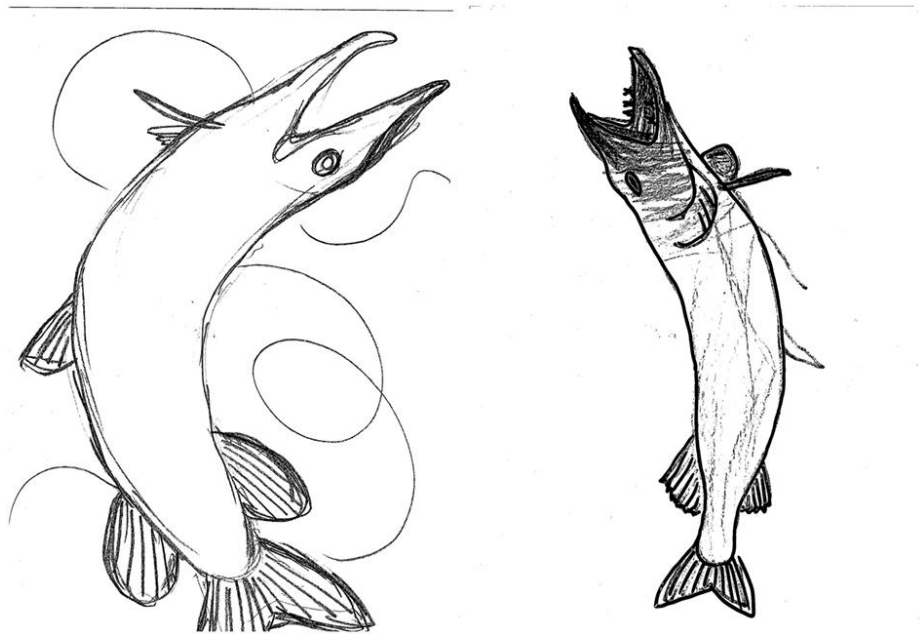
Kun typografian tarkoituksena on ensisijaisesti kirjallinen ilmaisu, sitä tärkeämpää on, että lukija kiinnittää mahdollisimman vähän huomiota itse lukemiseen. "Typografian keskeisin tehtävä onkin tulla näkymättömäksi", toteaa hahmopsykologian näkökulmasta typografiaa tutkinut Jari Laarni (2002, 125). Mitä lähempänä typografia on kuvaa, sitä enemmän se koettelee luettavuutta. "...kaavoittuneita lukutapoja rikkoessaan kokeileva typografia karkottaa lukijan, mutta ei välttämättä katsojaa.", toteaa puolestaan Riitta Brusila luettavuuden ja esteettisyyden välisestä suhteesta. Typografian tavanomaisten käytäntöjen rikominen tarkoittaa sitä, että lukija pitäisi saada ymmärtämään myös visuaaliset viestit, jotta sisältö tulisi ymmärretyksi. (Brusila 2002, 90–91.)

5 Loitsurunoja kuvallisen typografian keinoin

5.1 Prosessista yleisesti

Oravanpyytäjän loitsu syntyi intuitiivisesti miettimättä juurikaan työn terminologista määrittelyä, mahdollista käyttökohdetta tai sitä, millaisia reuna-ehtoja se asettaa seuraaville töilleni. Kyseisen loitsun valinta ei myöskään perustunut mihinkään systemaattiseen ajatteluun. Valitsin kyseisen loitsun, koska se herätti nopeasti visuaalisen mielikuvan siitä, miten voisin sen esittää.

Oravanpyytäjän loitsun tekeminen oli arvokas opetus myöhempien töiden kannalta. Käytin siinä paljon aikaa hahmotteluun ja luonnosteluun, piirsin myös kirjaimia käsin ja suunnittelin samalla, miten tekstit ja muodot yhdistyisivät. Tämä työskentelytapa johti siihen, että kuva oli valmis, mutta typografia ei toiminutkaan kuten olin hahmotellut. Käytännössä jouduin palaamaan osittain taaksepäin, piirtämään uudelleen ja suunnittelemaan uudelleen. Tästä oppineena kaikki seuraavat työt on tehty typografia edellä ja vähillä piirrosluonnoksilla (kuvat 9 ja 10). Olen piirtänyt hahmoja ja sommitelmasuunnitelmia vain hyvin summittaisesti ja siirtänyt nyt ne mahdollisimman nopeasti tietokoneelle. Kirjaintyyppien valinnat olen myös tehnyt alkuvaiheessa, joskin muutamissa töissä olen työn edetessä päätenyt lopulta vaihtamaan koko kirjaintyyppin uuteen.

Kuvat 9 ja 10. Oravanpyytäjän loitsun luonnoksia ja versioita sekä kalastusloitsun ainoat käsin piirretyt luonnokset.

Vasta oravanpyytäjän loitsun valmistumisen jälkeen ymmärsin kunnolla typografian suhteen puhuttuun kieleen. Ystäväni kommentoi kuinka työ kutsui häntä myös lausumaan loitsun ääneen ja painottamaan tiettyjä tekstin kohtia eri tavoin. Otin tämän huomioon myöhemmissä töissä, joissa olen jokaisessa miettinyt kuvan ja tekstin lisäksi myös tapaa, jolla loitsun voisi lausua.

Oravanpyytäjän loitsun jälkeen etenin määrittelemällä ensin loitsutyypit ja etsimällä vasta sitten niihin sopivat, minua puhuttelevat loitsut. Tein myös karkean suunnitelman siitä, millaiset typografiset tehokeinot sopisivat kunkin loitsun sävyyn. Samalla hahmotin mielessäni, millaisia kirjaintyyppejä lähden eri töihin etsimään. Käytännössä työstin yhtä aikaa kaikkia muita loitsuja paitsi manausta, jonka toteuttamisen aloitin vasta kun muut loitsut olivat jo lähes valmiita.

Itselleni tyypillinen tapa hahmottaa tekstejä on muodostaa niistä kuvia mielessäni. Saatan muistaa lukemani asiat sivun tai tekstikappaleiden muodon perusteella, tekstin yhteydessä olleesta kuvasta tai visuaalisesta mielikuvasta, joka tekstistä on minulle syntynyt. Huomasin myös tässä työssä hahmottavani kaikki loitsut ensisijaisesti kuvina. Ajatus loitsun kuvasta – muodosta, väristä ja hahmoista – edelsi aina ajatusta typografian muodosta ja väristä. Jouduinkin koko prosessin ajan käymään läpi itsearviointia, olenko tekemässä kuvituksia vai typografiaa, pystynkö käyttämään typografiaa niin rohkeasti kuin se olisi mahdollista ja uskallanko venyttää luettavuuden rajoja tarpeeksi. Vasta viimeisessä työssä, manauksessa, osasin käyttää typografisia elementtejä myös puhtaasti kuvallisina elementteinä. Itsearvioinnin tärkeänä tukena olivat työni ohjaajan sekä ystävieni kanssa käydyt keskustelut keskeneräisistä töistä. Ne auttoivat avaamaan omia silmiäni töiden ongelmakohdille ja toisaalta vahvistivat omia ajatuksiani onnistumisista.

5.2 Ystävällisessä sävyssä esitetyt loitsut: maanittelu ja rukous

Loitsuista ajatellaan usein, että ne ovat tarkoitettu pahan aikaansaamiseen. Vanhojen suomalaisten loitsujen käyttäjille asia oli osittain päinvastoin, sillä suuri osa loitsuista yritti turvata onnen, terveyden, elinkeinon tai korjata jonkin pahan aiheuttaman asian. Jokapäiväisiin askareisiin liittyvien loitsujen taustalla oli kuitenkin ajatus onnen vakioisuudesta eli siitä, että onnea oli maailmassa vain tietty määrä. Jos jollakulla meni erityisen hyvin, se oli muilta pois. (Pulkinen 2014, 263–265.) Siksi tarvittiin mm. pyyntiloitsuja, joilla pehmitettiin luonnonhalvoja ja pyydettiin tältä, että onnea riittäisi itselle ja saalis menisi muiden aset-

tamien pyydysten ohitse. Näiden loitsujen sävy ei siis ollut uhkaava vaan pyytävä, hyvittelevä, maanitteleva ja jopa liehrittelevä.

Maanitteluksi valitsin kalastusloitsun, jossa houkutellaan saalista simaisilla siimoilla, metisellä ongella ja makeilla syöteillä (kuva 11). Arvelin, että loitsun avulla havitellaan erityisesti haukea, sillä loitsussa puhutaan leveistä leuoista ja harvoista hampaista. Koska oravanpyytäjän loitsussa alkuperäinen ajatukseni muodostaa oravien hahmot pelkästä tekstistä ei lopulta toiminut, halusin kokeilla sitä tässä työssä uudestaan. Loitsun lausuntatavan ajattelin rauhalliseksi, ehkä vain ajatuksissa lausutuksi. Tietyt avainkohdat kuitenkin esitettäisiin painokkaammin ja säkeiden välissä olisi taukoja.

Typografisena tehokeinona on käyttää yhtä kirjainperhettä mahdollisimman vaihtelevasti. Samalla tämä mahdollisti kielelliset valinnat, eli tekstin rytmittämisen, hidastukset ja painotukset sekä leikkausten että kokokontrastien avulla. Värikontrastin avulla myös pyrstöpään viimeinen kappale erottuu omaksi sisällölliseksi kokonaisuudekseen. Samalla se tuo kokonaisuuteen lisää kuvallisuutta viittaamalla hauen evien väritykseen.

Kuva 11. Maanittelu, kalastusloitsu. Teksti kuvana. Typografiset kontrastit saman kirjaintyyppin eri leikkausten avulla.

Käytin lopulta yhden kalligrafisen kirjaintyyppin sijaan useita erilaisia käsinkirjoitetun oloisia kirjaintyypppejä ja hyödynsin värejä tekstin rytmittämisessä. Lisäksi totesin, että ehkä mielikuvaani saunasta on ohjannut liikaa yleinen saunakuvas-to. Tein työn uudestaan kokonaan toisesta näkökulmasta: kirkailla väreillä, moninaisella typografialla ja abstrakteilla muodoilla (kuva 14).

Kirjaintyyppien valinnoilla halusin viestiä tiettyä arkisuutta ja naivistista välittömyyttä: tämän loitsun esittäjä ei välttämättä ole suuri tietäjä, vaan kuka tahansa saunoja. Luettavuutta yritin helpottaa mm. siten, että kirjaintyyppien vaihtelu ja värit erottavat säkeitä toisistaan. Sommittelun avulla pyrin ohjaamaan katsojan/lukijan kiinnittämään huomion vahvaan elementtiin – mustaan kiukaaseen – kuvan alalaidassa, jotta lukeminen pääsisi alkuun oikeasta suunnasta. Työ ei edelleenkään ole helppo lukea, sillä lukemisen suunnan kääntäminen ja epätyypilliset kirjainmuodot yhdistettynä outoihin sanoihin (mm. Auterinen) keskeyttävät herkästi luetun ymmärtämiseen tarvittavan ajatusprosessin.

Kuva 14. Löylyn sanat. Lukemisen suunnan kääntäminen. Typografiset kontrastit värien ja usean eri kirjaintyyppin avulla.

5.3 Olemuksen kuvaaminen: syntyloitsu

Syntyloitsut ovat suomalaisen loitsuperinteen erikoisuuksia. Niiden tavoitteena oli ottaa yliote pahan tai vaivan aiheuttajasta. Kun loitsija pystyi kertomaan, millainen paha oli olemukseltaan ja mistä se oli tullut, pahan pystyi mitätöimään ja palauttamaan takaisin aiheuttajalleen. (Ilomäki 2014, 40.)

Valitsin syntyloitsuksi korpin synnyn. Korppi on eräs niistä eläimistä, jotka on kansanuskomuksissa koettu onnettomuuksien tai kuoleman sanansaattajiksi. Halusin loitsusta mustan, sähisevän, raakkuvan ja särmikkään, kuten korppi itse ja kuten kaikki ne ominaisuudet, joita loitsussa korpin alkuperään liitetään: kekäleet, konkelot, kattilat, kirveet ja nuolen päät. Näiden asioiden täsmällisen kuvaamisen sijaan tavoitteenani oli koko kuvan ja typografian yleisilmeen avulla viestiä korpin olemuksesta (kuva 15).

Valitsemani suttuinen konekirjoitusfontti kuuluu fantasia- ja kokeileviin kirjaintyypeihin, joiden käyttö rajoittuu tavallisesti otsikoihin. Pitkissä leipäteksteissä tällaisten lukeminen on yleensä vaivalloista ja rasittavaa. (Itkonen 2012, 67–68) Päätin kuitenkin kokeilla, sillä kirjaintyyppi itsessään on ilmaisullinen ja sisältää oikeansuuntaisia viestejä: mustetta, suttua, kirjoituskoneen terävää naputusta. Hyödynsin myös voimakasta värikontrastia mustan ja valkoisen välillä, joka mielestäni myös sopii kuvaamaan korpin olemusta.

Ajattelin, että loitsu lausuttaisiin alussa toteavaan, mutta jämäkkään sävyyn ja lausunta kiihtyisi loppua kohti lähes räjäköiksi. Sommittelussa loitsu lähtee etenemään korpin päästä kohti pyrstöä. Säkeiden välillä oleva tyhjä tila vähennee loppua kohden ja kiihdyttää lukemistahtia.

5.4 Käskevä loitsu: manaus

Manaus on ehkäpä loitsun "arkkityyppi". Manaukset ovat käskyjä ja komentamista, ne viestivät vallasta ja voimasta eivätkä sisällä suostuttelua tai perustelua. Tarkoituksena oli esimerkiksi lähettää vaivan aiheuttaja sinne mistä se oli tullutkin. Syntyloitsut ja manaukset liittyvät näin yhteen ja manauksissa voikin olla ensin pahan alkuperää kuvaava osuus. (Ilomäki 2014, 38.) Ylen elävän arkiston sivuilla löytyvissä videoissa manauksia luettiin uhkaavalla äänellä, nopeasti "lopottaen", kohottaen äänenvoimakkuutta loppua kohden ja R-kirjaimia korostaen (Yle elävä arkisto 2016).

Manaukseksi valitsin hammaskivun parannusloitsun (kuva 16). Yleensä ottaen valitsin opinnäytetyöhöni sellaisia loitsuja, joiden aihe olisi vielä nykypäivänäkin ymmärrettävissä. Erilaisten tautien parantamiseen liittyvissä manauksissa on valinnanvaraa, mutta joukossa on paljon sellaisia tauteja, joista nykylukijalla ei ole mitään käsitystä, kuten amputauti, hinkuyskä, kupu tai pistos. Hammaskivun sen sijaan voi varmasti nykylukijakin tunnistaa.

Halusin kokeilla sekä typografiaa puhtaasti kuvallisena elementtinä että tekstin käyttämistä muotokuvassa (*typography portrait*). Lisäksi ajattelin, että vahvat kokokontrastit sopisivat tähän työhön, mutta kirjaintyyppi saisi olla selkeä ja yksinkertainen. Loitsun esittämistavan ajattelin olevan nopeaa ja uhkaavaa "sylkemistä", käskävät kohdat erityisen painokkaasti sanottuna.

Kuvitukselliset elementit ajattelin ensin pitää hyvin vähissä, mutta muotokuvan maalaaminen pelkällä tekstillä osoittautui liian hankalaksi. Se olisi tehnyt tekstiin vääränlaisia painotuksia ja sekoittanut myös lukemista. Kasvojen ilmeeseen oli mielestäni tärkeää kuvata huutamista ja kipua, musteroiskeilla lisäsin liikkeen tuntua kuvassa ja sidoin kuvan eri puolet toisiinsa.

5.5 Väkevä loitsu: luonnon nostatus ja apuvoimien hakeminen

Viidenneksi loitsutyyppiä valitsin loitsijan omien taikavoimien kohottamisen. Se ei suoraan kuulu mihinkään loitsujen tutkimuksessa määriteltyyn kategoriaan. Loitsujen kerääjät ja julkaisijat ovat käsitelleet loitsuja käyttöyhteydestään irrotettuina, yksittäisinä runoina. Todellisessa loitsimistilanteessa on usein yhdistetty useita eri loitsuja. Taikavoimien kohottamiseen liittyvät loitsut ovat tietäjän valmistautumista ja apuvoimien kokoamista ennen ryhtymistä varsinaiseen pahan karkotukseen tai taudin parantamiseen. (Siikala 1999, 83–87; Pulkkinen 2014, 338–340.) Nämä loitsut ovat usein edeltäneet synty- ja manausloitsuja.

Otin tämän loitsutyyppin mukaan työhöni myös siksi, että näissä loitsuissa on mielenkiintoisia viittauksia kristinuskoa edeltäneeseen shamanistiseen maailmankuvaan. Tässä maailmankuvassa todellisuus jakautuu kolmeen osaan: yliseen, jossa on jonkinlainen luojajumala, keskiseen, jossa elävät ihmiset ja luonnonhenget sekä aliseen, joka on esi-isien ja vainajien maailma. Ihmisen elämään vaikuttivat lähinnä keskisen ja alisen maailman voimat, niin hyvässä kuin pahassa. (Pulkkinen 2014, 38–41.) Tietäjät ja shamaanit pystyivät liikkumaan näiden maailmojen välillä ja hakemaan apuvoimia ja ratkaisuja ongelmiin.

Tässä työssä olen yhdistänyt kaksi eri loitsua (kuva 17). Luonnon nostatus on tietäjän oman maagisen voiman kohottamista, siirtymistä muuntuneen tietoisuuden tilaan, jossa tietäjä pystyi liikkumaan todellisuuksien välillä. Toisessa loitsussa tietäjä kutsuu itselleen myös apuvoimia vainajien maailmasta. Loitsun edustaman maailmankuvan ymmärtäminen voi olla hyvin vaikeaa ilman selittävä tekstiä. Lähdin rakentamaan loitsua sillä ajatuksella, että yritän siinä saada kuvattua kahden todellisuuden rajan ja antaa katsojalle viitteitä siitä, että kyseisen loitsun lausuja on itsekin erikoislaatuinen henkilö. Mahdollisesti osa katsojista tunnistaisi myös viittaukset shamaanin rituaalipukuun. Loitsun sävyn ajattelin hyvin keskittyneeksi, vankaksi ja vahvaksi, ilman erityisiä vaihteluita äänenpainossa.

Kuva 17. Tietäjän luonnon nostatus ja apuvoimien hakeminen.

Teksti kuvakenttänä. Vahvuuskontrastin hyödyntäminen.

Typografisesti ratkaisin loitsun sävyn käyttämällä vain versaaleita kahdesta vahvuudeltaan erilaisesta kirjaintyypistä. Versaalien käyttäminen pitkissä tekstikappaleissa on yksi tekstien luettavuutta heikentävistä seikoista, sillä kirjainten erottaminen toisistaan ei käy yhtä helposti kuin pienaakkosten (Rantanen 2007, 107). Versaalien avulla sain kuitenkin tekstistä kuvan alaosaan yhtenäisen elementin, maaperän, jolla yläosan hahmo seisoo. Versaalitekstin lukemisen hankaluutta lievensin jättämällä alaosan tekstiin välimerkit, jotka suurimmasta osasta muista loitsuista olin ottanut pois. Tekstiin tuo vaihtelua ja äänenpainoa myös fonttikoon asteittainen suureneminen.

Kuvan yläosan kirjaintyyppi on jälleen sellainen, jota ei tavallisesti voisi käyttää kovin pitkissä teksteissä. Kirjaintyypissä oli kuitenkin sellaista jämäkkyyttä, jonka koin sopivan loitsun luonteeseen. Lisäksi se muodoiltaan tasapaksuna soveltoi hyvin istutettavaksi kuvakentän sisälle.

6 Pohdinta

Työn tavoitteena oli loitsurunojen sävyn ja sisällön ilmaiseminen kuvallisen typografian avulla. Tavoitteena oli yhdistää teksti ja kuvitus toisiaan täydentäviksi kokonaisuuksiksi. Pääpaino oli typografiassa, joka tukisi visuaalisesti tekstin sanomaa. Tavoitteena oli niin ikään säilyttää tekstin luettavuus, jotta työt olisivat sekä luettavia että katsottavia, typografisten painotusten avulla tavallaan myös "kuultavia".

Mielestäni lopputulokset vastaavat asettamiani tavoitteita. Alkuperäinen ajatukseni oli painottaa typografiaa vieläkin vahvemmin, mutta työn aikana havaitsin, että oma tapani hahmottaa tekstien sisältöjä kuvina ohjasi toteutuksia jatkuvasti kuvituksen suuntaan. Rohkeus käyttää typografiaa ja muokata kirjaimia kasvoi työn edetessä, mutta taittypografian säännöistä irrottautuminen ja luettavuuden rajojen koettelu oli yllättävän vaikeaa. Loitsutekstien kielen vaikeus asetti haasteita myös luettavuudelle: kun sanat ovat hankalia ja typografia epätaivannaista, juuttuu lukija helposti tulkitsemaan yksittäisen sanan merkkejä si-

sällön sijaan. Myös tekstin lukemisjärjestys on helppo kadottaa, kun tekstin sisältö ei noudata mitään tuttua kaavaa ja teksti on sommiteltu erikoiseen muotoon.

Olen opinnäytetyössäni pyrkinyt suhtautumaan loitsuteksteihin "graafisen suunnittelijan toisena kielenä", kuten Jorma Hinkka kirjoitti. Niin kuvallisia kuin typografisia valintojakin on ohjannut tekstin sisältö. Olen tarkkaan miettinyt mm. mitä kohtia teksteistä korostan, millä keinoin ja mikä on tekstin sävy ja tavoite. Toki töissä on myös puhtaasti esteettisyyden tai sommittelun takia tehtyjä valintoja, mikä puolestaan on graafisen suunnittelijan ensimmäistä kieltä.

Sisällöllisen tulkinnan takia toiminnallinen osuus osoittautui lopulta työläämmäksi kuin olin arvioinut. Jokaisen työn visuaalinen idea ja typografia on mietitty erikseen juuri kyseisen loitsun kannalta. Tässä on merkittävä ero verrattuna siihen, että olisin ollut tekemässä töistä yhtenäistä kuvasarjaa. Yhtenäisenä sarjana töissä olisi joko yhdistävä kuvitustyyli tai kirjaintyyli, eikä kaikkea tarvitsisi miettiä alusta alkaen, jokaisen kuvan kohdalla erikseen.

Lähteet

- Bringhurst, R. 2015. The elements of typographic style. Kiina: Hartley & Marks.
- Brusila, R. 2002. Typografia kulttuurisena kielenä. Teoksessa Brusila, R. (toim.) Typografia. Kieltä vai visuaalisuutta. Porvoo: WSOY.
- Hinkka, J. 2002. Graafisen suunnittelijan toinen kieli. Teoksessa Brusila, R. (toim.) Typografia. Kieltä vai visuaalisuutta. Porvoo: WSOY.
- Iisakkila, M. 2007. Äänen voima. Puhuttu, resitoitu ja laulettu esitystapa suomalais-karjalaisissa tulen loitsuissa. Musiikkitieteen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Ilomäki, H. 2014. Loitsun mahti. Tallinna: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Itkonen, M. 2012. Typografian käsikirja. Riika: RPS-yhtiöt.
- Karelia-ammattikorkeakoulu. 2016. Typografian virtuaaliopintojakso. <http://moodle2.karelia.fi/file.php/849/typografia/index.html>. 7.2.2016.
- Laarni, J. 2002. Tekstin graafisen ulkoasun vaikutus lukemisen tehokkuuteen. Teoksessa Brusila, R. (toim.) Typografia. Kieltä vai visuaalisuutta. Porvoo: WSOY.
- Lupton, E. 2010. Thinking with type. A critical guide for designers, writers, editors & students. New York: Princeton Architectural Press.
- Mikkonen, K. 2005. Kuva ja sana. Kuvan ja sanan vuorovaikutus kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä. Helsinki: Gaudeamus.
- Pulkkinen, R. 2014. Suomalainen kansanusko. Samaaneista saunatonttuihin. Tallinna: Gaudeamus.
- Rantanen, L. 2007. Mistä on hyvät lehdet tehty? Visuaalisen journalismin keittokirja. Hill and Knowlton Finland Oy.
- Siikala, A-L. 1999. Suomalainen šamanismi - mielikuvien historiaa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tahvonen J. 1998. Verkkojulkaisun typografia. Teoksessa Hatva, A. (toim.) 1998. Esteettinen ja toimiva verkkojulkaisun typografia. Helsinki: Edita.
- Tanssiteatteri MD. 2016. Perinteestä tuotteeksi. <http://www.tanssiteatterimd.fi/lemminkainen/tuotteistus.html>. 11.5.2016.
- Tieteen termipankki. 2014. Kirjallisuudentutkimus:kalligrammi. <http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:kalligrammi>. 7.2.2016.
- Tieteen termipankki. 2015a. Kirjallisuudentutkimus: kuvaruno. <http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:kuvaruno>. 2.2.2016.
- Tieteen termipankki. 2015b. Kirjallisuudentutkimus: ikonoteksti. <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:ikonoteksti>. 11.5.2016.
- Yle Elävä arkisto. 2016. "Että pahat paraneisi" - loitsujen jäljillä. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/04/21/etta-pahat-paraneisi-loitsujen-jaljilla>. 11.5.2016.

Lähdeaineisto

Suomen kansan muinaisia loitsurunoja. 1880 / 2008. Toim. Elian Lönnrot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 62. osa. Helsinki: SKS / Helsinki: Salakirjat.

- Oravia pyytäissä, Rukouksia/ 35 a, s. 217
- Kalastussanoja, Taikasanoja/ 50 a, s. 116-117
- Löylyn sanoja, Taikasanoja/ 69 b, s. 136
- Korpin synty, Syntyjä/ 18 a, s. 284
- Hammastaudissa, Päästö- I. parannuslukuja/ 3 c, s. 60
- Haltioihin-saattosanoja, Yhteisiä sanoja/ 12 a, s.25-26
- Loitsijan perustussanoja, Yhteisiä sanoja/ 1 g, s. 3